

УДК 34.01

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.4>

БЕЗПЕКА БІЗНЕСУ: АДАПТАЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ACQUIS ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Захарчук А.С.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державного торговельно-економічного університету*

Захарчук А.С. Безпека бізнесу: адаптація вітчизняного законодавства до *acquis* Європейського Союзу.

Протиріччя розвитку українського суспільства в пост-радянський період проявляються, по-перше: в таких, негативних для ведення бізнесу явищах, як корупція, «тіньова» економіка, відсутність, на законодавчому рівні, врегульованого механізму відносин власності, а, по-друге, в прагненні стати членом Європейського Союзу, з його демократичними та загальнолюдськими цінностями.

Коли йдеться про гармонізацію вітчизняного законодавства до *acquis* ЄС, варто зазначити, що в правовідносинах відображені специфічні особливості розвитку певної спільноти, її правосвідомість та правова культура. Зазначене протиріччя потребує раціонального осмислення особливостей історичного розвитку українського суспільства.

Сучасне суспільство ЄС – ліберальне. Універсальною рисою лібералізму, в системі економічних відносин, є свобода, яка базується на праві власності на засоби виробництва.

Протягом ХХ ст. посилювався вплив механізму економічних відносин на людину, як суб'єкта власних прав. Тому політика держави, узгоджена з міжнародним правом, покликана забезпечити захист прав людини від зловживань бізнес – середовища.

Соціальний вимір економічних явищ та процесів проявляється крізь призму економіко – правових досліджень, завдяки яким з'ясовуються причинно-наслідкові зв'язки, ефективність й доцільність прийняття того чи іншого нормативно-правового акту. Всебічний аналіз соціально-економічних процесів, при збереженні сутнісної єдності правових явищ та економічних інститутів, сприяє об'єктивній оцінці соціальної ефективності окремих правових норм, ролі закону, його взаємодії з такими сферами життя суспільства як економіка, політика, культура тощо.

Відмова, наприкінці 2013 року, тодішнього Президента України від підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зумовила широкомасштабні протести проти влади. Згодом, не погоджуючись із самостійним вибором народу України, керівництво Російської федерації вдалося до військової агресії.

Поряд з тим, втративши контроль над частиною території та зазнавши економічних та демографічних втрат, влада та суспільство України залишались послідовними прихильниками демократичних цінностей та європейського вибору.

Ключові слова: держава, право, приватна власність, бізнес, права людини.

Zakharchuk A.S. Business safety: adaptation of home legislation to *acquis* of European Union.

Contradictions of the development of Ukrainian society in the post-Soviet period are manifested, firstly: in such phenomena, which are negative for conducting business, such as corruption, the “shadow” economy, the absence, at the legislative level, of a regulated mechanism of property relations, and, secondly, in aspirations to become a member of the European Union, with its democratic and universal values.

When it comes to the harmonization of domestic legislation with the EU *acquis*, it is worth noting that the specific features of the development of a certain community, its legal awareness and legal culture are reflected in legal relations. This contradiction requires a rational understanding of the peculiarities of the historical development of Ukrainian society.

Modern EU society is liberal. A universal feature of liberalism, a system of economic relations, is freedom, which is based on the right to own the means of production.

During the 20th century the influence of the mechanism of economic relations on a person, as a subject of his own rights, increased. Therefore, the state policy, coordinated with international law, is designed to ensure the protection of human rights from abuses of the business environment.

The social dimension of economic phenomena and processes is manifested through the prism of economic and legal research, thanks to which cause-and-effect relationships, effectiveness and expediency of the adoption of this or that normative-legal act are clarified. A comprehensive analysis of socio-economic processes, while preserving the essential unity of legal phenomena and economic institutions, contributes to an objective assessment of the social effectiveness of individual legal norms, the role of the law, its interaction with such spheres of social life as economy, politics, culture, etc.

At the end of 2013, the then President of Ukraine's refusal to sign the Association Agreement between Ukraine and the EU led to large-scale protests against the authorities. Subsequently, not agreeing with the independent choice of the people of Ukraine, the leadership of the Russian Federation resorted to military aggression.

At the same time, having lost control over part of the territory and having suffered economic and demographic losses, the authorities and society of Ukraine remained consistent supporters of democratic values and European choices.

Key words: state, right, law, private property, business, human rights.

Постановка проблеми. Діяльність органів влади України направлена на дотримання критеріїв, покладених на неї угодами з Європейським Союзом «Про асоціацію» та «Поглиблену й всеохоплюючу зону вільної торгівлі».

Разом з тим, як зазначалось в Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС, Україні необхідно продовжити структурні реформи в напрямку вдосконалення механізму ринкової економіки, ліквідації корупції, обмеження впливу держави та олігархів на бізнес-середовище, конституювання інституту приватної власності, формування ефективного ринку праці. В Рекомендації робиться наголос на необхідності створення конкурентного середовища бізнесу ЄС, ефективного механізму використання інвестицій з ЄС, сприйняття інноваційних технологій [1].

Коли йдеться про гармонізацію вітчизняного законодавства до *acquis* ЄС, то варто враховувати той факт, що в правовідносинах відображені специфічні особливості розвитку певної спільноти, її правосвідомість та правова культура. Через те, адаптація вітчизняного законодавства до *acquis* ЄС потребує раціонального осмислення особливостей історичного розвитку українського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що серед вітчизняних науковців, сферою інтересів яких є дослідження підприємницької діяльності, не сформувалось єдиного розуміння змісту феномену «безпека бізнесу». Разом з тим, можна констатувати, що термін «безпека бізнесу» включає відносини, пов'язані з порушенням механізму господарювання. Доведено [2, 3], що внаслідок ігнорування механізму безпеки бізнесу, суб'єкт господарської діяльності зазнає матеріальних втрат, фінансових збитків та, в цілому, погіршення економічних показників господарської діяльності.

Зростання, в українському суспільстві, інтересу до історії, принципів, джерел права Європейського Союзу, компетенції його органів та основ правового статусу людини та громадянина, зумовило підготовку низки підручників, направлених на висвітлення зазначеної проблематики [4, 5, 6].

Поряд з тим, в середовищі вітчизняних науковців сформувалась думка про те, що співпраця з бізнес – середовищем держав, членів ЄС, зокрема через залучення інвестицій, несе суттєві ризики як для національних інтересів України в цілому, так і бізнесу – зокрема [7].

Основоположні нормативно – правові акти, що мають регулювати діяльність корпорацій в сфері захисту прав людини розроблені Радою Європи [8]. Тут розширена суб'єктність у сфері захисту прав людини. Тепер уже не лише держава, а й бізнес, зобов'язані забезпечувати реалізацію прав та свобод індивіда [9].

Мета статті зумовлена ступенем дослідження та актуальністю проблеми й полягає в тому, щоб, на основі методу порівняльного аналізу, з'ясувати теоретико-правові засади механізму по-

дальшого вдосконалення вітчизняного законодавства, направлено на інтеграцію України в Європейський Союз.

Виклад основного матеріалу. Не викликає сумніву той факт, що зміст та сутність закону значною мірою залежать від ступеня засвоєння наукових знань про ті чи інші явища чи предмети.

В зазначеному контексті, особливого методологічного значення, пов'язаного з аналізом процесу розвитку права, набуває категорія «планетарне-регіональне».

Магістральний, планетарний шлях законотворчості, складається зі багатоманіття регіональних, локальних процесів, а не нашаровується на них у вигляді логічних схем, що були сформовані до цього. Отже, виникає потреба в гармонійному поєднанні національної традиції з позитивним світовим досвідом.

У філософсько-правовій думці сучасної України утвердилась думка про те, що теоретичними витоками права в Європі стали: а) правова традиція Стародавнього Риму; б) етика християнства. Разом з тим, якщо проаналізувати механізм впливу етичних доктрин на становлення права, то тут варто погодитись з думкою І. Луцького про те, що «...на перше місце слід поставити християнську мораль» [10, с. 110].

До XI ст., право германських племен мало своїм джерелом звичаї та мораль. З кінця XI ст., правові інститути Заходу безперервно й послідовно розвивались. При цьому, кожний наступний етап, як фактор органічного росту, був зумовлений еволюцією попереднього [11, с. 22-23].

В XII-XIII ст.ст., на основі канонічного права та права Риму, відбувається еволюція системи права в Європі. За структурою, право Риму має три складові: 1. Приватне право. 2. Публічне право. 3. Право народів.

Ця структура зумовлена тим, що римляни підійшли до розуміння суб'єктності права. На наш погляд, сприйняття індивіда, як суб'єкта права, сформувалося внаслідок реформ Сервія Тулія. Як відомо, у плебеїв, вільного населення Риму, були зосереджені багатства, набуті в процесі господарської діяльності. При цьому, у плебеїв господарська діяльність базувалася на приватній власності на засоби виробництва. Протириччя полягало в тому, що сплачуючи податки, плебеї, на відміну від корінних жителів Риму – патриціїв, не мали права участі в політичному житті Риму. Як уявляється, в контексті ментально - світоглядних цінностей патриціїв, закономірно виникає потреба в тому, щоб зрівняти в правах тих суб'єктів суспільних відносин, які мешкають на спільній території, беруть участь, власним коштом придбавши зброю, у військових походах та сплачують податки. Відповідно, змінилися суб'єкти суспільних відносин: не патриції та плебеї, а громадянин (*civilis*).

Як наслідок, в середовищі римських юристів сформувалось уявлення про право, як феномен суспільних відносин. Для них термін «право» виступає синонімом терміну «справедливість». Зокрема, Ульпіан зазначав: «Той хто вивчає право, має з'ясувати походження слова «*jus*», похідного від терміну «*justitia*» (правда, справедливість) [12]. Таким чином, термін «*jus*» має не раціональне, а, ірраціональне походження: моральне, міфологічне, божественне.

Разом з тим, Ульпіан вважав, що крім приватного права, в якому відображені інтереси окремих осіб, існують відносини, які відображають інтереси суспільства та держави в цілому (*jus publicus*) [12].

В Інституціях Юстиніана знаходимо визначення права писаного та не писаного. Неписане право формується внаслідок повсякденної діяльності індивідів. Якщо ці правила поведінки знаходять підтримку держави, то вони стають нормою й набувають форми закону (*lex*). Інакше кажучи, закон у Римі, це викладене на письмі та визнане державою правило поведінки, що сформувалось внаслідок повсякденної діяльності індивідів.

Сучасне суспільство держав ЄС сприймається як ліберальне. Універсальною ознакою лібералізму, в системі економічних відносин, є право приватної власності.

Завершеного вигляду інститут приватної власності набуває в римському праві. Для характеристики відносин власності вживався термін *possessio* (володіння), що мав подвійне смислове навантаження: розглядався в контексті безпосереднього володіння, з правом розпоряджатися предметом (*possessio, possessio civilis*) та правом користування (*detentio, possessio naturalis*). Право володіння полягало в тому, що власник мав безпосередній і необмежений вплив на предмет і результати праці, сприймаючи, при цьому, учасників господарських відносин суб'єктами власних прав. Право на будь-який предмет, що належить приватній особі (*jus civilis*) протиставлялося праву на предмети, що належать народу (*jus publicus*). Наприкінці II ст. до н. е. сформувалося право

приватної власності, сутність якого відображена у дефініції *plena in re potestas* – повна влада над предметом.

Водночас, у Римі сформувався правовий механізм захисту приватної власності. Якщо фізична особа, за певних умов, передавала іншій фізичній особі частину рухомого майна, яке, в свою чергу, було продане довіреною особою, то власник мав право на його повернення. У такому випадку особа, що самовільно розпорядилась довіренням їй майном, вважалась злодієм, а сама дія – крадіжкою (*furtum*). Тож дії власника щодо суб'єкта, який незаконно заволодів майном, отримали назву *rei vindication* (відновлена власність) [13, с. 88].

Класичним прикладом захисту права власності, став т. зв. закон народного трибуна Риму Аквілія (*lex Aquilia*), в якому передбачалась компенсація за спричинені збитки. Спочатку, на основі права претора, визначався розмір компенсації фактичної вартості пошкодженого (втраченого) майна. Згодом, застосовуючи формулу *actio utilis* (обґрунтована дія, дія по необхідності), претор встановлював розмір компенсації, яка була пропорційною вартості втраченого майна та прибутку, який можна було отримати від втраченого майна [13, с. 88].

Формула *actio legis Aquiliae*, покладена в основу системи права Європи, зумовленого формуванням права на звинувачення (*culpa*) [13, с. 88], що сприяло захисту інституту приватної власності.

З перемогою християнства над язичництвом пов'язане становлення нової світоглядної парадигми. Сутність філософії християнства зводилась до того, щоб пояснити світ і місце в ньому людини.

Святий Августин, один з апологетів раннього християнства, виклав, опираючись на Святе Письмо, розуміння історії людства. Вона виступає ареною змагань двох світів. З одного боку – Град Земний, який є результатом тілесних та егоїстичних бажань, що відображають природу людини; з іншого – Град Божий, як реальність, пов'язана зі спасінням душі. Ніде, крім як у Граді Божому, не може існувати блаженство, ніщо, крім царства духу, не може бути вічним. В зазначеному контексті ми поділяєм думку про те, що ідея свободи не відіграла би таку значну роль у політико-правовій думці Європи, якби етико-релігійні інституції не отримали такої широкої автономії, а за силою свого впливу — домінування над державою та засобами примусу [14, с. 186, 190].

Українське суспільство, в епоху революційних зрушень в Європі початку ХХ ст., зумовлених крахом Російської та Австро – Угорської імперій, постало перед необхідністю розв'язання складних економіко-правових протиріч, передусім, в сфері аграрних відносин.

В законодавчих актах уряду Української Народної Республіки декларувалась необхідність ліквідації у землевласників, що володіли ділянками понад встановленої норми, приватної власності на землю (т. зв. соціалізація). При цьому, влада, в тексті Тимчасового земельного закону, реалізуючи ідеал, пов'язаний з приватним характером володіння, обмежувала селянина в праві розпоряджатися землею. Як наслідок, формувався механізм реалізації земельних відносин при якому обмежувалась свобода землекористування [15, с. 128-129].

Альтернативну, уряду Української Народної Республіки, політику намагався проводити П. Скоропадський. Як вважав Гетьман, малоземельні та заможні селяни України приймуть відносини, які базуються на приватній власності на землю. Поряд з тим, поміщики, налякані селянською стихією, погодяться, за викуп, відмовитися від частини земельної власності. Тому, в Грамоті до українського народу, декларувалося відновлення порушеного урядом УНР права приватної власності, передачу, шляхом купівлі-продажу, частини землі великих землевласників у власність малоземельного селянства [16, с. 87].

На жаль, з огляду на протиріччя як об'єктивного, так і суб'єктивного порядку, П. Скоропадському не вдалося реалізувати реформаторські починання.

Після встановлення радянської влади, кардинальна зміна відносин, пов'язаних із ліквідацією права приватної власності, зумовила подальше протистояння в суспільстві. Відповідно до ст. 1 Конституції Української Соціалістичної Радянської Республіки, радянська влада захищала інтереси тих частин суспільства, що належали до певних статусних груп – пролетаріату та найбіднішого селянства [16, с. 87]. Водночас примусовий характер колективізації, одержавлення засобів виробництва та ігнорування права приватної власності, не змінили характер мотивації індивідів, пов'язаної з прагненням до володіння, користування та розпорядження предметами та речами.

Юридичною основою позитивних зобов'язань держави, в європейській системі захисту прав людини, є ст. 1 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та

Протоколів до неї. Тут зазначається, що держава має гарантувати права й свободи, передбачені Конвенцією [17, с. 6].

В процесі господарської діяльності, корпорація, шляхом використання примусової праці, дискримінації працівників за гендерною, релігійною, расовою та іншими ознаками, обмеженням права приватної власності, схильна обмежувати права людини. Тому діяльність держави, узгоджена з міжнародно-правовим контекстом, покликана забезпечити захист та реалізацію прав людини.

Висновки. Внаслідок т. зв. рецепції канонічного права та права Риму, в державах Європейського Союзу сформувалась власна класифікація норм та інститутів права. Через те, у вітчизняному законодавстві необхідно діалектично поєднати сферу взаємодії та взаємозалежності публічного та приватного права.

Разом з тим, як показує світовий та вітчизняний досвід, процес розвитку економіки від стану інтегрованості в суспільство до відокремлення від нього – процес поступовий і тривалий. Тому, як держава, так і наукова спільнота, мають застерегти суспільство від підвищених очікувань, пов'язаних із вступом України до ЄС.

Протиріччя процесу адаптації вітчизняного законодавства до *acquis* ЄС зумовлене тим, що в українському суспільстві, через відсутність поняття «власність», економічна діяльність не сприймалась як єдиний, неподільний процес, як право розпоряджатися певними предметами та результатами праці. Розв'язання зазначеного протиріччя потребує, на наш погляд, вирішення двох взаємозалежних завдань: а) формування правової доктрини, що базується на аналізі процесу становлення інституту приватної власності в країнах ЄС; б) діяльністю держави, направленою не лише на законодавче, а й організаційно-правове забезпечення функціонування бізнесу.

На сьогодні, не знайшла своєї актуалізації доктрина соціальної відповідальності корпорації перед власними працівниками. Лише в останні роки, в бізнес-середовищі України сформувалось усвідомлення «кадрового голоду». У вітчизняному законодавстві необхідно передбачити підтримку тих корпорацій, які, в своїй діяльності, орієнтуються на європейські стандарти соціальної політики.

Реалізація суспільного ідеалу, в правосвідомості української спільноти, знайшла своє відображення в домінуванні певного морального образу. Українська ментальність, що пов'язана з реалізацією правової проблеми, знаходить своє відображення в таких поняттях як добро, справедливість. Досягнення поставленої мети бачилось в обмеженні свободи індивіда. Тому західноєвропейська концепція прав і свобод не змогла реалізуватися в Україні. З точки зору сьогодення, сприймаючи концепцію прав і свобод, сформовану західноєвропейською політико-правовою ідеологією, необхідно наповнювати ідеалами, що відображають особливості світогляду суспільства України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/рекомендації-європейської-комісії-щодо-статусу-україни-на-членство-в-єс_uk?s=232 (дата звернення 23.09.2022).
2. Франчук В.І. Загрози корпоративній безпеці як об'єкт дослідження. Актуальні проблеми економіки. № 9(99). 2009. С. 148–154.
3. Жигір А.А. Різновиди підприємницьких ризиків та їх класифікація. Ефективна економіка: електрон. наук. фах. вид. № 4. 2012. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1063> (дата звернення: 02.02.2022).
4. Уварова Олена Олександрівна. Бізнес і права людини: навчальний посібник / О.О. Уварова, К.О. Буряковська. Харків, 2019. 148 с.
5. Право Європейського Союзу: підручник / [Р.А. Петров (кер. авт. кол.), А.О. Вакуленко, Ван Елсувега П. та ін.]; за ред. Р.А. Петрова.-Вид. 9-е, змінене і допов.-Харків: Право, 2019. – 442 с.
6. Ковалів М.В., Тимчишин Т.М., Ніканорова О.В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.
7. Мазаракі Н., Гончарова Ю. Скринінг прямих іноземних інвестицій: між Сцїллою та Харибдою. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2022. № 4. – С. 4–16.
8. Рекомендация Комитета министров государствам-членам по правам человека и предпринимательской деятельности. (Принята Комитетом министров 2 марта 2016 г. на 1249-м

- заседании заместителей министров). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c1ad4 (дата звернення: 05.02.2022).
9. Florian Wettstein, Elisa Giuliani, Grazia D. Santangelo, and Günter K. Stahl. *International Business and Human Rights: A Research Agenda*. 39 p. URL: https://researchapi.cbs.dk/ws/portalfiles/portal/58219777/grazia_santangelo_et_al_international_business_and_human_rights_acceptedversion.pdf (дата звернення: 05.02.2022).
 10. Луцький І. Християнство як світоглядне джерело української держави й права. Вісник Прикарпатського університету. Політологія. 2014. Вип. 8. – С. 109–115.
 11. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. URL: <https://lawbook.online/prava-istoriya/zapadnaya-traditsiya-prava-epoha.html>. (дата звернення: 25.09.2022).
 12. Римські юристи про право та його види URL: <https://studfile.net/preview/2673778/page:12/> (дата звернення 25.09.2022).
 13. Аннерс Э. История европейского права (Перевод со шведского. Переводчик: Валинский Р.Л.) Москва: Наука, 1994. 397 с.
 14. *Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки / Пер. з англ. К.: Основи, 1997. – 838 с.*
 15. Тимчасовий земельний закон, затверджений Українською Центральною Радою. 18 січня 1918 р. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: 2 т. / Інститут історії України НАН України; ЦДАВО України; упор. В.Ф. Верстюк (керівник) та ін.; ред. кол.: В.А. Смолій (відп. ред.) та ін. –Т. 2. 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. –К., 1996. С. 128–130.
 16. Слюсаренко А.Г. Історія української конституції / А.Г. Слюсаренко, М.В. Томенко. К.: Знання, 1993. 192 с.
 17. Європейська конвенція з прав людини з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11, 14, з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16. Електронний ресурс. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf (дата звернення 26.09.2022).